

ПЕДАГОГИКА

УДК 94(476)+94(47)

ДЗЯРЖАЎНАЯ ПАЛІТЫКА РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ
Ў ДАЧЫНЕННІ ДА ІДЭАЛАГІЧНАЙ НАКІРАВАНАСЦІ ГІСТАРЫЧНАЙ АДУКАЦЫІ БЕЛАРУСІ
Ў АПОШНЯЙ ЧВЭРЦІ ХІХ – ПЕРШАЙ ЧВЭРЦІ ХХ стст.

С.М. БІТЧАНКА

(Акадэмія паслядыпломнай адукацыі, Мінск)

Раскрываюцца канцэптualныя асновы інтэрпрэтацыі гісторыі Беларусі і наказана эвалюцыя дзяржаўнай палітыкі Расійскай Імперыі ў дачыненні да ідэалагічнай накіраванасці гістарычнай адукацыі Паўночна-Заходняга краю ў апошняй чвэрці ХІХ – першай чвэрці ХХ стст. Разглядаюцца гісторыка-ідэалагічныя канцэпцыі: заходнерусізм, тэорыя краёвасці, беларуская нацыянальная ідэя. Аналізуецца дзяржаўная палітыка ў дачыненні да вучэбнай літаратуры, прызначанай для пачатковых і сярэдніх навучальных устаноў. Адлюстраванне гісторыі Беларусі ў вучэбна-гістарычнай літаратуры разглядаецца па крытэрыі гісторыка-ідэалагічнага стаўлення яе аўтараў да прызнання або не прызнання гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб'ектнасці беларускага народа. Вызначаны канцэпцыі, якія адмаўлялі гістарычнасць і дзяржаваўтваральную суб'ектнасць беларусаў і тыя канцэпцыі, якія яе сцвярджалі.

Ключавыя словы: гісторыка-ідэалагічныя канцэпцыі гісторыі Беларусі, адукацыйная палітыка Расійскай Імперыі, вучэбна-гістарычная літаратура на ўзроўнях пачатковай і сярэдняй адукацыі.

Уводзіны. У апошняй чвэрці ХІХ – першай чвэрці ХХ стст. у Расійскай Імперыі завяршаецца фарміраванне гісторыка-ідэалагічных канцэпцый інтэрпрэтацыі гісторыі Беларусі, якія паўплывалі на развіццё гістарычнай адукацыі. Разам са зменамі ў дзяржаўнай палітыцы і поглядах навуковай супольнасці адбываецца зместавая эвалюцыя адлюстравання беларускага гістарычнага мінулага ў праграмна-метадычнай, вучэбна-метадычнай, навучальнай і дапаможнай літаратуры, якая прызначалася для выкарыстання ва ўстановах пачатковай і сярэдняй адукацыі Беларусі. Ва Ўрадзе Расійскай Імперыі ўсё больш пашыралася разуменне, што вучэбная дысцыпліна “Айчынная гісторыя” з’яўляецца адным з галоўных фактараў, якія ўплываюць на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці грамадзяніна расійскай дзяржавы. Міністэрствам народнай асветы надавалася значная ўвага якасці зместавага напаўнення вучэбна-гістарычнай літаратуры. І гэта тлумачылася тым, што менавіта вучэбна-гістарычная літаратура і канцэптualныя асновы яе зместавага напаўнення маюць велізарны вучэбна-выхаваўчы патэнцыял педагагічнага ўздзеяння праз адукацыйны працэс на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці вучняў. Вучэбна-выхаваўчая каштоўнасць гістарычнага навучання паступова ўсё больш усведамлялася і асэнсоўвалася тагачаснай педагагічнай навукай.

Асноўная частка. Рэакцыйныя палітычныя перамены, у тым ліку і ў гістарычнай адукацыі, былі выкліканы забойствам імператара Аляксандра ІІ. Пасля гвалтоўнай смерці цара на трон уступіў яго сын. Час валадарання імператара Аляксандра ІІІ (1881–1894) стаў перыядам умацавання самадзяржаўя. 29 красавіка 1881 г. ім быў падпісаны “Маніфест о незыблемости самодержавія”: “О призывѣ всѣхъ вѣрныхъ подданныхъ къ служению вѣрою и правдою Его Императорскому Величеству и Государству ≤...≥”. Сістэма поглядаў Аляксандра ІІІ грунтавалася на прынцыпах тэорыі афіцыйнай народнасці. У гэтай сувязі ён вызначыў перад сабой пэўныя палітычныя задачы: “оберегать чистоту “вѣры отцовъ”, укрѣплять незыблемость самодержавія, развивать русскую народность” [14, с. 1]. Гэтыя прынцыпы былі пакладзены ў аснову ўрадавай адукацыйнай дзейнасці, а гісторыка-ідэалагічная канцэпцыя заходнерусізму атрымала далейшае развіццё. Урад лічыў, што сістэма адукацыі павінна быць гарантам палітычнай і сацыяльнай стабільнасці ў грамадстве. Пачаткам рэалізацыі вызначаных мэтаў сталі “Высочайше утвержденныя правила о церковно-приходскихъ школахъ” ад 13 чэрвеня 1884 г., якія былі накіраваны на замацаванне вялікарускай самасвядомасці. На ўказе Аляксандр ІІІ уласнаручна напісаў наступны тэкст: “Надѣюсь, что приходское духовенство окажется достойнымъ своего высокаго призванія въ этомъ важномъ дѣлѣ” [13, с. 372]. У апошняй чвэрці ХІХ ст. былі абвешчаны ідэалы народнай школы. Паводле іх, як адзначае К.П. Пабаданосаў, школа павінна вучыць не толькі “читать, писать и считать, но въ нераздѣльной связи съ этимъ, учить знать Бога и любить Его и бояться, любить Отечество, почитать родителей” [9, с. 83].

Аднак нягледзячы на афіцыйныя ідэалагічныя ўстаноўкі ў гэты час працягваецца працэс эвалюцыі беларускай самасвядомасці: ад гістарычнай да нацыянальнай. Зараджэнне і пачатак канцэптualнага афармлення беларускай нацыянальнай ідэі распачынаецца з асветніцкай і адукацыйнай дзейнасці айчынных народнікаў у Санкт-Пецярбургу. Гэтаму садзейнічала выданне часопіса “Гоман” (1884). У першым нумары часопіса выразна сцвярджалася: “Мы – бѣлорусы и должны бороться за мѣстные интересы бѣлорусскаго народа и федеративную автономію страны” [3]. Адзначалася, што беларускі народ на працягу ўсёй сваёй гісторыі пратэставаў супраць

спробаў паланізацыі і русіфікацыі. Сама ж неабходнасць незалежнасці вынікае з усведамлення народам свайго адрознення ад суседзяў [3]. Падкрэслівалася, што беларускі народ адчувае сваё арганічнае адзінства і адрознівае свае інтарэсы ад інтарэсаў “польскіх і вялікарасійскіх”. У гэтай сувязі заяўлялася аб законных правах беларусаў на самастойнае і раўнапраўнае становішча ў “агульнай славянскай сям’і”. Паводле канцэпцыі, беларусы з’яўляюцца асобным самастойным народам і нацыяй. Абвяшчалася існаванне самастойнага беларускага этнасу як “асобнай галіны славянскага племені”. Гэта быў першы ў гісторыі тэкст, у якім паняцці “беларусы”, “народ” і “краіна” былі пастаўлены ў адзін сэнсавы шэраг. У часопісе, як падкрэслівае І.А. Марзалюк, прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі сцвярджаюць сам факт існавання свайго народа і яго права на дзяржаўнасць у выглядзе федэрацыі з Расіяй: “Гаворка ішла пра дзяржаўнасць менавіта Беларусі, а не ВКЛ альбо, напрыклад, Рэчы Паспалітай. Наша краіна ўяўляецца як асобны суб’ект, які мае роўныя правы, уласную гістарычную традыцыю” [8, с. 38]. Сутнасць гэтай канцэпцыі дазваляе вызначыць разуменне аб тым, што гэты гісторыка-ідэалагічны накірунак стаў пятым крокам на шляху ўсведамлення і канцэптуальнага афармлення гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці беларусаў.

У 1880–1890-х гг. з немалымі перашкодамі прабіваецца беларуская інтэлігенцыя, якая выходзіла з сялянскага асяроддзя, з мяшчанства, з асяроддзя шляхты. Нямала намаганняў каштавала першым яе прадстаўнікам прайсці праз суровыя гімназіі Віленскай навучальнай акругі, каб затым прабіваць сабе дарогу ва ўніверсітэцкіх гарадах. Такая сітуацыя яскрава праявілася ў часы кураторыі папчыцеля М.А. Сергіеўскага (1869–1899), які не любіў людзей з народа і наогул нават сцярога беларусаў. Аднак беларусы ўсё ж прабіваліся ва ўніверсітэты, а пасля заканчэння вучобы вярталіся ў родны край, дзе працавалі ў якасці настаўнікаў, сакратароў студэнцкіх камітэтаў. М.А. Сергіеўскі не даваў працоўных месцаў беларускім ураджэнцам, а калі даваў, то толькі заняпалыя месцы. Прызначыўшы на працу настаўніка-беларуса трымаў яго ў падазрэнні і з непрыязнасцю ставіўся да ўсіх, хто выказаў цікавасць да навуковага вывучэння Беларусі [4]. Амаль да канца 1890-х гг. мясцовым людзям, якія стаялі на дзяржаўнай службе, але не былі заўзятымі прыхільнікамі афіцыйнай дактрыны, цяжка было пісаць пра “Паўночна-Заходні край”. Аднак некаторым прадстаўнікам інтэлігенцыі атрымалася выдаць навуковыя матэрыялы, за што яны былі ў ганенні ад навучальнай акругі. Але нягледзячы на ўсе цяжкасці, як заўважыў М.В. Доўнар-Запольскі, беларуская самасвядомасць працягвала фарміравацца: “Сіла рэчаў, і моцнае беларускае нацыянальнае пачуццё бралі сваё і прабівалі праломы ў гэтым афіцыйным антаганізме да ўсяго беларускага, часам прыстасоўваліся да агульнага тону. Часам светачы беларускага адраджэння выяўляліся ў далечыні ад радзімы” [4, с. 448].

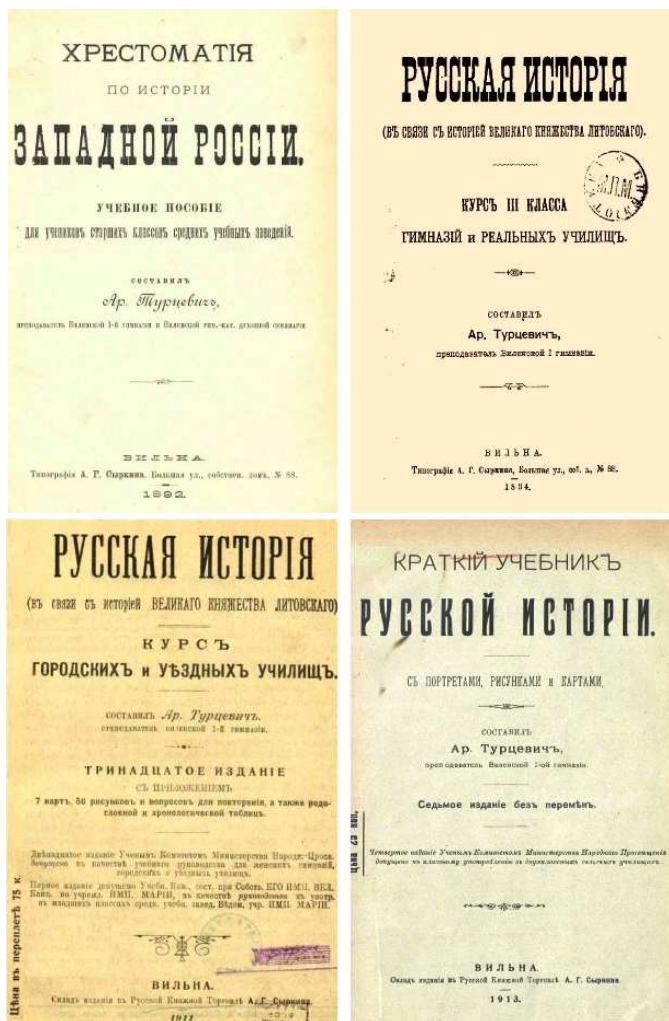
У апошнім дзесяцігоддзі XIX ст. ў адукацыйны працэс устаноў пачатковай і сярэдняй адукацыі Віленскай навучальнай акругі ўводзіцца вучэбна-гістарычная літаратура, створаная не толькі вялікаросамі, але і беларусамі. Сярод вучэбных кніг мясцовых аўтараў асабліва вылучаюцца падручнікі і вучэбныя дапаможнікі, створаныя Арсеніем Турцэвічам: “Хрестоматія по истории Западной России. Учебное пособие для учениковъ старшихъ классовъ среднихъ учебныхъ”, “Русская история въ связи съ исторіей Великаго княжества Литовскаго: Курсъ III класса гимназій и реальныхъ училищъ”, “Русская история въ связи съ исторіей Великаго княжества Литовскаго: Курсъ городскихъ и уѣздныхъ училищъ”, “Краткій учебникъ Русской истории для приходскихъ училищъ”.

З 1891 г. яны былі паступова ўхвалены Вучоным камітэтам Міністэрства народнай асветы да выкарыстання ў адукацыйным працэсе. У іх зместавым напам’яненні быў адлюстраваны вобраз гістарычнага мінулага Беларусі. Аўтар сцвярджаў, што вялікія князі ВКЛ былі не столькі літоўскімі, колькі рускімі, і даваў інтэрпрэтацыю беларускай гісторыі, грунтуючыся на гісторыка-ідэалагічнай канцэпцыі “заходнерусізму” [22, с. 118].

Пасля смерці імператара Аляксандра III на трон уступіў яго сын Мікалай II (1894–1917), які быў прыхільнікам дзяржаўнай палітыкі свайго бацькі. У гэтай сувязі працяглы перыяд умацавання самадзяржаўя працягнуўся і надалей. 20 кастрычніка 1894 г. Мікалай II падпісаў маніфест, у якім упершыню звярнуўся да “≤...≥...возлюбленнаго народа НАШЕГО, и да не забудеть онъ, что сила и крѣпость святой Руси – въ ея единении съ НАМИ и въ безпредѣльной НАМЪ преданности. МЫ же...≤...≥...пріемлемъ священный обѣтъ передъ Лицомъ Всевышняго всегда имѣть единою цѣлью мирное преуспѣяніе, могущество и славу дорогой Россіи и устройство счастья всѣхъ НАШИХЪ вѣрнопоподанныхъ” [15, с. 1]. Мікалай II ажыццявіў шэраг мерапрыемстваў, накіраваных на падтрымку царкоўна-прыходскіх школ, якія былі створаны ўладамі і праваслаўным духавенствам з мэтай русіфікацыі мясцовага насельніцтва ды замацавання вялікарускай самасвядомасці. У адукацыйны працэс было ўведзена чытанне на рускай мове малітвы “За Государя Императора”. Вучні былі абмежаваны ці ўвогуле пазбаўлены магчымасці вывучаць гісторыю свайго народу.

Арсеній Турцэвіч

Падручнікі Арсенія Турчэвіча

Эвалюцыя ўрадавай палітыкі ў галіне адукацыі на Беларусі паказвае, што ў выніку актыўнай русіфікацыі да пачатку XX ст. агульнаадукацыйная сістэма была канчаткова перабудавана ў адпаведнасці з палітычнымі і ідэалагічнымі інтарэсамі самадзяржаў. Але насуперак мэтам Ураду палітыка русіфікацыі, як адзначае С.В. Снапкоўская, наадварот выклікала абуджэнне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў і пошук уласнай сістэмы нацыянальнай школы [17, с. 32, 34]. У 1896 г. быў выдадзены падручнік “Книга для чтенія въ народныхъ училищахъ Сѣверо-Западнаго края”, які быў дапушчаны Вучылішчым саветам пры Свяцейшым Сінодзе для выкарыстання ў царкоўна-прыходскіх школах і школах граматы. У гэтай кнізе, як адзначае С.В. Снапкоўская, вызначаўся змест навучання ў пачатковых школах Беларусі канца XIX – пачатку XX стст. Галоўнай мэтай кнігі было выхаванне падростаючага пакалення ў духу праваслаўя і пакорнасці рускаму самадзяржаўю, а таксама ўкараненне ў свядомасць беларускіх дзяцей ідэі, што яны з’яўляюцца спрадвечна рускімі [17, с. 27]. Паводле тагачасных падручнікаў гісторыі, на зыходзе XIX стагоддзя адбывалася аднаўленне рускай народнасці ў беларускім краі: “≤...≥ нашъ родной край, перенеся трехсотлѣтній періодъ польско-католическаго ига, дышитъ теперь всею полнотою свободной русской жизни. Въ настоящее время на всѣмъ пространствѣ Западной Россіи всюду слышится Русская рѣчь, вездѣ возвышаются православные храмы, въ которыхъ прославляется имя Божіе по уставамъ Православной церкви; повсюду разсѣяны различныхъ типовъ училища, въ которыхъ нововырастающее поколѣніе приучается любить свою православную вѣру, своего Батюшку-Православнаго Царя и свой родной русскій народъ” [5, с. 35].

У пачатку XX ст. беларуская нацыя ўступіла ў заключны перыяд свайго станаўлення. Менавіта ў гэты час працэс фармавання нацыянальнай самасвядомасці пераходзіць у другую фазу – стадыю нацыянальнай агітацыі, пачаткам якой можна лічыць 1902 год, калі ў Пецярбургу Б. Эпімах-Шыпіла стварыў “гурток беларускай народнай асветы і культуры”. Пэўная слабасць і незавершанасць нацыятворчых працэсаў тлумачылася адсутнасцю беларускай нацыянальнай дзяржавы – адзінага сацыяльна-палітычнага інстытута, здольнага выступіць гарантам жыццяздольнасці і паступальнага развіцця беларускага нацыянальнага арганізма. У 1905 г. гоманаўскую ідэю аб аўтаноміі Беларусі ў складзе дэмакратычнай і федэратыўнай Расіі падтрымалі прыхільнікі партыі БСГ. Кожны народ, які ўваходзіў у склад Расійскай Імперыі, паводле іх праграмы, мусіў мець свой

парламент, выбіраць сабе чыноўнікаў, гаварыць і пісаць на сваёй мове. Значную ролю ў фарміраванні беларускай нацыянальнай ідэі і абуджэнні нацыянальнай самасвядомасці беларусаў адыгрываў перыядычны друк, асабліва першыя беларускія газеты: “Наша доля” (1906) і “Наша ніва” (1906–1915), што стала пачаткам усведамлення беларускай гістарычнай суб’ектнасці. Рэдакцыя “Нашай нівы” разглядала сацыяльнае, нацыянальнае адраджэнне беларускага народа як асноўную мэту выдання. Навуковыя і педагогічныя працы Е. Раманава, Я. Карскага, М. Доўнар-Запольскага, А. Сержпутоўскага былі выкананы з пазіцыі беларускіх нацыянальных інтарэсаў. Сваю першачарговую і галоўную задачу “Наша ніва” бачыла ў барацьбе за прызнанне факта існавання беларускага народа, за яго раўнапраўнасць з іншымі народамі. Газета выступала супраць афіцыйнай царскай палітыкі, скіраванай на раскол беларускага народа паводле веравызнання на “рускіх” і “палякаў”. Шмат увагі газета надавала тэрэтычнаму абгрунтаванню права беларускага народа на захаванне і развіццё сваёй мовы і нацыянальнай культуры. Газета была цэлай эпохай у беларускім адраджэнні пачатку ХХ стагоддзя і дала гэтай перыяду гісторыі Беларусі сваю назву – “Нашаніўскі перыяд”. Сутнасць гэтай канцэпцыі дазваляе вызначыць разуменне аб тым, што гэты гісторыка-ідэалагічны накірунак стаў шостым крокам на шляху ўсведамлення і канцэптуальнага афармлення гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці беларусаў.

Падчас рэвалюцыі 1905–1907 гг. атрымала афармленне гісторыка-ідэалагічная канцэпцыя краёвасці. Адным з заснавальнікаў “тэорыі краёвасці” быў Раман Скірмунт. Яе пачаткам, як адзначае А.Ф. Смалянчук, стала актывізацыя палітычнай дзейнасці літоўскіх і беларускіх палякаў – той часткі мясцовай польскай грамадскасці, якая захоўвала традыцыі дзяржаўнай і культурнай самастойнасці былога ВКЛ. Яны адчувалі сябе грамадзянамі Вялікага Княства Літоўскага і менавіта яго, а не Польшчы лічылі сваёй Радзімай [16, с. 12]. Паводле канцэпцыі, усе карэнныя жыхары гістарычнай Літвы – Вялікага Княства Літоўскага, Рускага, Жамойцкага – незалежна ад іх этнічна-культурнай прыналежнасці, з’яўляюцца “грамадзянамі краю” (*obywatele kraju*) і тым самым належаць да адзінай палітычнай нацыі. Краёвасць грунтавалася на гістарычнай памяці пра прыналежнасць беларускіх і літоўскіх тэрыторый да ВКЛ. Сцвярджаючы адзінства гістарычнага лёсу ўсіх народаў былога Княства, краёўцы лічылі неабходным захаванне тэрытарыяльнай цэласнасці “гістарычнай Літвы”. Падмуркам “краёвасці” была ідэя дзяржаўнай або грамадзянскай нацыі. Згодна з канцэпцыяй, кожны, хто адчуваў сябе грамадзянінам краю, належаў да “краёвай” нацыі, якую часта называлі “нацыяй літвінаў”, а этнічныя і культурныя адрозненні гэтай не перашкаджаюць. Пашырэнню такіх поглядаў садзейнічалі газеты “Kurier Krajowy” і “Вечерняя газета”. Гэта гісторыка-ідэалагічная канцэпцыя не адмаўляла і не сцвярджала існавання ўласна беларускай гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці, а вызначала яе як суб’ектнасць усяго народу “Беларуска-Літоўскага Краю”. Але цікавым фактам з’яўляецца тое, што шмат дзеячаў “нашаніўскага” кола ў 1912–1914 гг. стварылі “беларускі ўхіл” тэорыі “краёвасці”. Яны былі ўпэўненыя, што літоўскія і беларускія палякі з’яўляюцца выключна спадчынікамі паланізаваных літоўцаў і беларусаў. З гэтага рабілася выснова, што польская грамадскасць павінна працаваць на развіццё свядомасці і культуры беларусаў і літоўцаў. У гэтай сувязі Антон Луцкевіч заклікаў усіх “грамадзянаў Краю” да працы на карысць свайго прыгнечанага народа. Аднак, як мяркуе А.Ф. Смалянчук, “краёвую” пазіцыю наўрад ці можна лічыць асобным варыянтам беларускай нацыянальнай ідэі. Паводле яго аргументаў, “краёвая ідэя” разглядалася беларусаарыентаванымі дзеячамі толькі ў якасці сродка ўмацавання пазіцыі беларусаў у нацыянальна-культурным ды грамадска-палітычным жыцці і дазваляла значна пашырыць сацыяльную ды этнакультурную базу прапаганды ідэалогіі беларускага Адраджэння [16, с. 13].

У сувязі з ажыўленнем беларускага нацыянальна-адраджэнскага руху ў пачатку 1900-х гг. прыкметна актывізаваўся “заходнерусізм”. З узнікненнем беларускай нацыянальнай ідэі, як адзначае А.С. Ліс, гісторыка-ідэалагічная плынь “заходнерусізму” вызначыла адну з сваіх найважнейшых задач, якая была накіравана на барацьбу з нацыянальна арыентаванай беларусацэнтрэчнай ідэяй. Прыхільнікі “заходнерусізму” пачатку ХХ ст. Л.М. Саланевіч, П.В. Каранкевіч, С.А. Кавалюк сталі змагацца з беларускім адраджэннем у сваіх перыядычных выданнях, выкарыстоўвалі палітычны данос на “Нашу Ніву” і дзеячаў беларускага адраджэння. Рабілася гэта, як падкрэслівае А.С. Ліс, пад выглядам абароны праваслаўя і інтарэсаў беларускага селяніна [23, с. 347]. Прадстаўнікі “заходнерусізму” манархічнай арыентацыі лічылі беларусаў неад’емнай часткай вялікарускага народа, без яднання з якім у рамках расійскай дзяржавы іх чакала поўнае гістарычнае забыццё, страта ўсякай самаідэнтыфікацыі. У праграме манархістаў падкрэслівалася, што беларускі народ з’яўляецца “нераздзельнай часткай расійскага народа і без яднання з Расіяй не можа мець самастойную і незалежную гістарычную будучыню” [18, с. 222]. У гэтай сувязі далей адзначалася: “грамадства” лічыць, што адзіным гістарычным шляхам для беларусаў можа быць шлях адзінства з астатнімі рускімі плямёнамі (велікаросамі і маларосамі) на асновах “грамадзянскай свабоды” [18, с. 222]. Аднак пэўную частку прыхільнікаў “заходнерусізму”, як мяркуе М.С. Сташкевіч, нельга вызначыць як русафілаў, якія падтрымлівалі дзяржаўную палітыку русіфікацыі: “І хоць яны і былі прыхільнікамі вялікадзяржаўнай ідэі, аднак у іх дзейнасці і свядомасці выяўляліся дзве сутнасці: адна мясцовая – беларуская і другая – агульнаруская. У гэтым адбілася супярэчлівасць ідэалагічнай платформы беларускага палітычнага руху, які прытрымліваўся манархічнай арыентацыі” [18, с. 5]. У сваёй кнізе “Гісторыя Беларусі” М.В. Доўнар-Запольскі выдзяляў два асноўныя кірункі тагачаснай ідэалагічнай барацьбы ў Беларусі: рускі афіцыйны накірунак, што імкнуўся наладзіць тут культурную работу, і нацыянальны накірунак, які ставіў перад сабой не толькі культурныя, але і дзяржаўна-нацыянальныя задачы [4]. Ідэі заходнерусізма ў гэты час сталі асновай зместавага напаўнення вучэбна-гістарычнай літаратуры шэрагу аўтараў.

Беларуская вучэбна-гістарычная літаратура (пачатак ХХ ст.)

Пераважна гэта былі прадстаўнікі мясцовай адукацыйнай супольнасці духоўнага ведамства, сярод якіх вылучаліся Іван Шалепін (“Краткій очеркъ истории Западной России, Литвы и Польши”), Рыгор Паўскі (“Краткая история Западно-Русскаго края отъ начала Русскаго государства до нашихъ дней”), Уладзімір Ангельскі (“Историческая памятка Западноруссу”) [26; 12; 1].

Петр Святополк-Мірскі

20 траўня 1904 г. віленскі генерал-губернатар П.Д. Святополк-Мірскі накіраваў Мікалаю П “Всеподданъйшій отчетъ...”, у якім адзначаў уздым самасвядомасці “бѣлорускаго племени”, і выказаў меркаванне, што школьныя падручнікі і вучэбныя дапаможнікі “далека не всегда способствуют укрѣпленію единства сѣверо-западной окраины съ остальной Россією” [2, с. 94–116]. П.Д. Святополк-Мірскі, як падкрэслівае С.В. Снапкоўская, надаваў вялікае значэнне пытанню аб развіцці сярод беларускага насельніцтва нацыянальнай самасвядомасці і ўвядзенні ў беларускія каталіцкія прыходы богаслужэння на іх роднай мове замест польскай [17, с. 29]. У гады першай рускай рэвалюцыі ў палітыцы ўрада намеціліся перамены адносна асветы беларускага насельніцтва. У 1905 г. Міністэрства ўнутраных спраў заявіла, як адзначае С.В. Снапкоўская, аб гатоўнасці садзейнічаць развіццю самасвядомасці беларусаў з мэтай пазбавіць польскага ўплыву ўсё каталіцкае насельніцтва [17, с. 31]. Аднак Міністэрскія адукацыйныя пастановы, прынятыя пасля 1905–1907 гг., як і раней, патрабавалі грунтоўнага вывучэння ў школах “русской истории”, а вывучэнню гісторыі Беларусі не надавалася значнасці. Вучэбныя пра-

грамы, прызначаныя для пачатковых і сярэдніх навучальных устаноў “Сѣверо-Западнаго края”, былі закліканы паказаць выключную гістарычную ролю Расіі, Масквы і Санкт-Пецярбурга ў гістарычным развіцці ўсіх народаў імперыі. У вучэбных праграмах гісторыя Беларусі была прадстаўлена як гісторыя Заходняй Русі

і была ўключана ў агульны курс айчынай (=агульнарасійскай) гісторыі. У міністэрскіх указах да дачынення да выкладання рускай гісторыі сцвярджалася, што “≤...≥...учителя должны всегда помнить, что школа учит и воспитывает будущих русских граждан, которые в изучении прошлых судеб России, созданной вѣковою совмѣстной работой ея верховныхъ вождей, церкви и народа, вѣ путяхъ, далеко не совпадающихъ съ путями развитія западныхъ государствъ, должны почерпнуть необходимыя знанія и моральную силу для добросовѣстнаго и вѣрнаго служенія, вѣ свое время, своему великому Отечеству” [24, с. 21]. Настаўніку рэкамендавалася пры расказе аб утварэнні Літоўска-Рускай дзяржавы грунтоўна паказаць перавагу ў ВКЛ праваслаўна-рускага элемента, растлумачыць прычыны і мэты аб’яднання Літвы з Польшчай. У вучэбных праграмах замацавалася разуменне, што Беларусь – гэта заходняя частка Расіі, якая трапіла пад польскае панаванне. Таму кіраўніцтва Расійскай Імперыі лічыла, што мае гістарычнае права вызваліць гэтыя землі і злучыць Русь Літоўскую з Руссю Маскоўскай [11, с. 112].

Выкладанне айчынай гісторыі ставіла сваёй выхаваўчай мэтай накіраваць увагу і думкі дзяцей да вывучэння жыцця роднага народа ў мінулым, укараніць у іх любоў да Радзімы. Натхнёныя патрыятычным пачуццём настаўнікі з любоўю да дзяцей і да педагагічнай справы пры ўмелым выкладанні айчынай гісторыі маглі абавязкова прыйсці да жаданага выніку – навучыць дзяцей любіць сваю вялікую дзяржаву ў старажытнасці і ў сучаснасці. Настаўнік гісторыі павінен быў развіваць патрыятызм і любоў да Радзімы, а таксама звязаных з ім маральных асноў [10, с. 106]. З гэтай прычыны падручнікі і вучэбныя дапаможнікі па айчынай гісторыі сталі адным з асноўных педагагічных інструментаў, накіраваным на выхаванне і захаванне адзінства вялікарускай самасвядомасці.

У першым дзесяцігоддзі ХХ стагоддзя актуалізавалася пытанне аб неабходнасці выкладання гісторыі Заходняга Краю і аб месцы, якое гэты раздзел павінен займаць у агульным курсе айчынай гісторыі. Педагагічная супольнасць выказвала прапановы аб неабходнасці ўнясення змяненняў у заканадаўства з мэтай прысвяціць больш увагі выкладанню “мясцовай гісторыі”. Але Віленскі папчыцельскі савет ў рэзалюцыі ад 28 верасня 1907 г. выдаў распараджэнне, якое загадала ўстановам адукацыі ў абавязковым парадку кіравацца вучэбнымі праграмамі Міністэрства народнай асветы [20, с. 18].

Удзельнікі Віленскага педагагічнага з’езду настаўнікаў гісторыі (1907) выказвалі розныя і нават супрацьлеглыя меркаванні ў дачыненні да мясцовай гісторыі. Я.Ф. Арлоўскі адзначыў, што знаёмства з роднай мясцовасцю вельмі пажадана і не падлягае ніякаму сумневу. Пытанне толькі ў тым, што неабходна вызначыць памеры адпаведнага азнаямлення: “Искомья размѣры опредѣлятся съ достаточной ясностью, если подлежащій обсужденій вопросъ отождествить съ вопросомъ о преподаваніи родиноведения и подѣ родиною разумѣть губернію, вѣ которой живутъ учащіяся”. Разнастайныя звесткі, якія маюць дачыненне да дадзенай губерні і складуць прадмет “родиноведения” [20, с. 17]. І.Ю. Сабін-Гусь падкрэсліў, што бліжэйшае знаёмства з гісторыяй Заходняга краю з’яўляецца пажаданым. Ён выказаў меркаванне, што неабходна паведамляць патрэбныя звесткі “попутно при прохожденіи отечественной исторіи, не создавая изъ даннаго круга знаній особаго курса”. Ім была выказана думка аб неабходнасці заснаваць пры кожнай гімназіі гістарычны кабінет, у якім засяроджваўся б увесь патрэбны матэрыял [20, с. 18]. С.І. Мядзведзеў выказаў меркаванне, што вылучэнне мясцовай гісторыі ў асаблівае выключнае становішча сярод агульнага курсавога матэрыялу будзе мець неспрыяльны наступствы ў тым сэнсе, што “мѣстная исторія, пожалуй, заслонитъ всемірній историческій процессъ; между тѣмъ свѣдѣнія по мѣстной исторіи дѣйствительно имѣють свое значеніе, но ихъ лучше всего сообщать при экскурсіяхъ”. Ён выказаў пажаданне, каб выкладчыкі гісторыі заняліся складаннем адмысловых брашур, у якіх бы паведамляліся звесткі аб гістарычных помніках дадзенай мясцовасці. Такія брашурныя маглі б палегчыць арганізацыі экскурсій, падняць іх якаснае значэнне, даць магчымасць загадзя накрэсліць план і належным чынам выкарыстоўваць наяўны матэрыял [20, с. 18]. П.А. Аляксандраў пярэчыў супраць прапанаванага Я.Ф. Арлоўскім спосабу знаёміць вучняў з Радзімай, грунтоўчыся дзялення на губерні. Губерня – дзяленне занадта выпадковае. Ён выказаў меркаванне, што неабходна прытрымлівацца прынятага навукай дзялення па краях і абласцях, “такъ какъ при этомъ принимаются во вниманіе дѣйствительно существенныя отличія вѣ историческомъ, физическомъ и этнографическомъ отношеніяхъ” [20, с. 18]. І.П. Максімаў пярэчыў супраць выключнага выдзялення звестак аб родным краі пры курсавым праходжанні прадмета, таму што гэта, на яго думку, можа “породитъ вѣ умахъ учащихся ложное представленіе, будто родная мѣстность представляетъ собою нѣчто особое наряду со многими другими областями Россіи, а не ѣсть такая же страна, какъ и другія части государства”. Ён адзначыў, што нельга адмаўляць карыснасці звестак па радзімазнаўству, але набыццё гэтых звестак не павінна насіць прымусовага характару, і ў дадзеным выпадку вельмі карыснымі аказваюцца “образовательныя экскурсіі” [20, с. 18]. В.В. Котаў заявіў, што больш падрабязнае выкладанне гісторыі Заходняга краю знаходзіцца “вѣ полномъ соотвѣтствіи съ наблюдаемымъ у учениковъ интересомъ къ своей родинѣ”. Але дастатковае азнаямленне з радзімай не зусім дасягальна пры адсутнасці гісторыка-геаграфічных кабінетаў. Ён выказаў меркаванне, што гісторыя Заходняга краю пры падрабязным выкладзе можа закрануць самалюбства асобных нацыянальнасцей. Я.Ф. Арлоўскі запярэчыў на апошнюю заўвагу В.В. Котава, што “при нѣкоторомъ тактѣ даже болѣе щепетильныя вопросы изъ области исторіи не могутъ задѣть чьего бы то ни было самолюбія”. С.І. Мядзведзеў заявіў, што не назіраў такіх выпадкаў, каб хтосьці з вучняў адчуваў сябе абражаным гістарычнай праўдай. Такое можа адбыцца, на яго думку, толькі ў тым выпадку, калі выкладчык дазволіць сабе “проводитъ какую-либо тенденцію вѣ ущербъ исторической

объективности” [20, с. 19]. Па заканчэнні работы ўдзельнікі з’езду пераважнай большасцю галасоў прыйшлі да наступнай пастановы: “Желательно болѣе подробное изложение истории Западнаго края, чѣмъ это принято въ обычныхъ учебныхъ руководствахъ, причемъ преподаваніе этого отдѣла вѣсти въ связи съ общимъ курсомъ отечественной истории, съ соблюденіемъ строгой объективности и научности” [20, с. 19]. Разам з тым выкладчыкам гісторыі рэкамендавалася заклапаціцца ўладкаваннем мясцовых аддзелаў пры бібліятэках навучальных устаноў. Зыходзячы з гэтых меркаванняў вынікае, што ў асяроддзі педагагічнай супольнасці заходнерускага гісторыка-ідэалагічнага кірунку ўсё больш і больш пашыраецца разуменне аб неабходнасці абавязковага выкладання ў школах мясцовай (=беларускай) гісторыі.

У 1910-х гг. асабліва актыўна развіваецца беларускамоўнае вучэбнае гістарычнае кнігавыданне. Гэты працэс быў цесна звязаны з пачаткам грамадскага руху настаўнікаў за пераўтварэнні ў народнай асвеце. Яго ўдзельнікі адкрылі падпольныя беларускамоўныя школы і стварылі беларускамоўныя падручнікі. Былі заснаваныя настаўніцкія таварыствы, якія садзейнічалі выдаванню і распаўсюджванню педагагічных прац. Поўнае канцэптualaнае афармленне беларуска нацыянальнага ідэа атрымала ў працах Вацлава Ластоўскага, якія заклалі асновы нацыянальнай годнасці, самаідэнтычнасці і самасвядомасці беларусаў. У яго падручніку “Кароткая гісторыя Беларусі” (1910) беларускі народ разглядаўся як самастойны суб’ект гістарычнага працэсу. Аўтар падкрэсліваў, што беларусы – гэта галоўны народ краю, які мае права самастойна вызначаць свой гістарычны лёс [6]. Праца адметная тым, што ўпершыню наша гісторыя падаецца не як гісторыя “ўсходніх крэсаў” Рэчы Паспалітай або Паўночна-Заходняга краю Расійскай Імперыі, а як гісторыя адметнай і самадастатковай Беларусі. Такім чынам, В. Ластоўскім была створана канцэпцыя нацыянальнай гісторыі Беларусі, якая і атрымала вынікавае афармленне ў гэтым падручніку. Сутнасць канцэпцыі дазваляе вызначыць разуменне аб тым, што гэты гісторыка-ідэалагічны накірунак стаў сёмым крокам на шляху ўсведамлення і канцэптualaнага афармлення гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці беларусаў.

Вацлав Ластоўскі

Пасля рэвалюцыі 1905–1907 гг. “заходнерусізм” становіцца надзеяй і апорай улады. Расійскі ўрад дазволіў стварэнне нацыянальных школ, але не палічыў патрэбным даць такое права беларусам, якія працягвалі разглядацца як неад’емная частка вялікарускага народа [17]. Палітычная плынь “заходнерусізму” ўзмацнілася пры П.А. Стальпіне. Прэм’ер-міністр П.А. Стальпін (1906–1911) выразна падкрэсліваў неабходнасць “сохраненія единой и недѣлимой Россіи”. Прынцыпы ўрадавай палітыкі ён акрэсліў у прамовах у Дзяржаўнай Думе (1910–1911): “Цѣль наша – поставить крестъ столѣтней племенной политической борьбѣ, которая здѣсь ведется, и защитить здѣсь властнымъ и рѣшительнымъ словомъ русскія государственныя интересы...≤...≥...Западный край ѣсть и будетъ край русскій навсегда, навѣки” [19]. П.А. Стальпін падкрэсліваў, што кожны раз, калі слабее ў “Заходнім краі” руская творчая сіла, то вылучаецца і мацнее польская. Таму такая дзяржава, як Расія, не можа і не мае права беспакarana адмаўляцца ад правядзення сваіх гістарычных задач.

Павел Ігнацьеў

Зыходзячы з факта, што велічэзная большасць насельніцтва ў “заходніх губернях” належыць да рускай нацыянальнасці і праваслаўнага веравызнання, акрэслівалася руская суб’ектнасць колішняга ВКЛ. Урадавую пазіцыю ў дачыненні да гісторыі “Заходняй Русі” П.А. Стальпін агучыў наступным чынам: “Западные губернии...≤...≥...въ XIV столѣтїи представляли изъ себя сильное литовско-русское государство. Въ XVIII столѣтїи край этотъ перешелъ опять подъ власть Россіи, съ ополяченнымъ и перешедшимъ въ католичество высшимъ классомъ населенія и съ низшимъ классомъ, порабощеннымъ и угнетеннымъ, но сохранившимъ вмѣстѣ со своимъ духовенствомъ преданность православію и Россіи” [19]. Ідэалагічная пазіцыя П.А. Стальпіна знайшла выразнае адлюстраванне ў адукацыйнай палітыцы і надалей. Міністр народнай асветы П.М. Ігнацьеў (1915–1916) сцвярджаў, што школа павінна быць “≤...≥...національнай по духу, направленной на воспитаніе у учащихся общероссійскаго національнаго самосознанія”, а падручнікі па гісторыі павінны гэтаму садзейнічаць. Школьнае выхаванне, на думку П.М. Ігнацьева, “≤...≥...не должно укрѣплять въ сознаниі учени-

ковъ національную исключительность, а формировать въ нихъ справедливое отношеніе къ народностямъ, населяющимъ Россію, какъ къ равноправнымъ членамъ великаго братства” [7].

Палітычная барацьба расійскіх і польскіх інтарэсаў на Беларусі ў XIX – пачатку XX стст. выявілася ў сутыкненні гісторыка-ідэалагічных канцэпцый. Асновай гэтых канцэпцый, як адзначае В.В. Табуноў, сталі канструкцыя “великаго рускаго народа”: велікарусы – маларусы – беларусы і процілеглая польская

канструкцыя, амаль люстраная: палякі – літвіны – русіны. Польшкім адпаведнікам “Западных губерний” служылі “Kresy Wschodnie”. Гэтыя канцэпцыі перапляталіся з барацьбой паміж праваслаўем і каталіцызмам за сферы ўплыву на беларускіх землях, за самасвядомасць беларусаў [21, с. 85].

Ідэалагічнае стаўленне расійскай улады да Беларусі фарміравалася грунтуючыся на прынцыпе разумення гістарычнай прыналежнасці далучаных тэрыторый да дзяржаўных утварэнняў і эвалюцыянавала наступным чынам: “возвращение похищенного коренного и древнейшего отторженного достояния России” → “новоприобретенная от Польши область” → “новоприобретенная губерния” → “преждебывшие Польские области, присоединенные к России” → “польские провинции с государственным польским языком” → “губернии, присоединенные от Польши” → “губернии, от Польши возвращенные” → “древний православный русско-литовский край”. У дачыненні да Беларусі выкарыстоўваліся назвы: “Русско-Литовские области”, “Литовские и Бѣлорусские губернии”, “губернии Бѣлорусские и Литовские”, “Бѣлоруссия”, “Западные губернии”, “Западный край”, “Сѣверо-Западный край”, Сѣверо-Западная Россия, Губернии Бѣлорусские, “Западно-русские губернии”, “Западная Русь”, “Западная Россия”.

Вынікам эвалюцыйных зменаў зместавага напаўнення вучэбна-гістарычнай літаратуры ў дачыненні да адлюстравання гістарычнага мінулага Беларусі з беларусацэнтральных пазіцый можна лічыць кнігу “Патрэбнасць нацыянальнага жыцця для беларусаў і Самаадзначэння народу” Фабіяна Шантыра (1917). У кнізе вызначаны навуковыя асновы, якія пацвярджаюць, што беларускі народ – гэта нацыя, жывы індывідуальны тып, а не штось выдуманнае. Аўтар мяркуе, што дзяржаўнае ўтварэнне ВКЛ варта і праўдзівей называць не Літвой, а супольным Беларуска-Літоўскім княствам, таму што яно было створана не праз заваяванне адным народам другога, а толькі праз перамену адной на другую дынастыі князёў – полацкай на літоўскую [25, с. 4]. Сутнасць гэтай канцэпцыі дазваляе вызначыць разуменне аб тым, што гэты гісторыка-ідэалагічны накірунак стаў выніковым крокам на шляху ўсведамлення і канцэптуальнага афармлення гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці беларусаў.

Заклучэнне. Такім чынам, за акрэслены даследваннем храналагічны перыяд з 1772 па 1917 гг. можна зафіксаваць эвалюцыю як дзяржаўнай палітыкі ў дачыненні да ідэалагічнай накіраванасці гістарычнай адукацыі Расійскай Імперыі, так і эвалюцыю фарміравання самасвядомасці беларусаў, а таксама канстатаваць карэляцыю гэтых паралельна працякаючых працэсаў паміж сабой. У гэты гістарычны час у пэўнай паслядоўнасці ўзнікаюць, атрымліваюць развіццё і пачынаюць паралельна суіснаваць наступныя гісторыка-ідэалагічныя канцэпцыі: палоналітвінізм (1772–1917), русінацэнтрызм (1795–1917), балцкі (=літоўскі) літвінізм (1817–1917), уніяцкі русінацэнтрызм (1826–1917), тэорыя афіцыйнай народнасці (першы этап заходнерусізму) (1833–1917), усходнеславянскі (=беларускі) літвінізм (1834–1917), заходнерускі беларусізм (1848–1917), першая ідэя беларускай нацыянальнай самаідэнтыфікацыі (1862–1917), заходнерусізм (1864–1917), беларуская нацыянальная ідэя (1884–1917), краёвасць (1905–1917), канцэпцыя беларускай гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці (1906–1917), канцэпцыя нацыянальнай гісторыі Беларусі (1910–1917). Пасля 1917 года гэтыя гісторыка-ідэалагічныя накірункі не зніклі, а эвалюцыянавалі ў паслярэвалюцыйных гісторыка-палітычных умовах, і ў новамадэрнізаваных формах існуюць да сённяшняга часу. Аналіз гісторыка-ідэалагічных канцэпцый па крытэрыі стаўлення да беларускага гістарычнага мінулага дазваляе падзяліць іх на тры групы:

1. Канцэпцыі, якія адмаўлялі гістарычнасць і дзяржаваўтваральную суб’ектнасць беларускага народа: палоналітвінізм, русінацэнтрызм, балцкі (=літоўскі) літвінізм, тэорыя афіцыйнай народнасці, заходнерусізм.

2. Канцэпцыі, якія не адмаўлялі і не сцвярджалі існаванне ўласна беларускай гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці: тэорыя краёвасці, якая вызначала суб’ектнасць усяго народу “Беларуска-Літоўскага Краю”.

3. Канцэпцыі, якія сталі пэўнымі гістарычнымі крокамі да ўсведамлення беларускай гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці, вынікам чаго стала фарміраванне канцэпцыі нацыянальнай гісторыі Беларусі: уніяцкі русінацэнтрызм, усходнеславянскі (=беларускі) літвінізм, заходнерускі беларусізм, першая ідэя беларускай нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, беларуская нацыянальная ідэя, афармленне гістарычнай і дзяржаваўтваральнай суб’ектнасці беларусаў.

Вынікам эвалюцыі беларусацэнтральных гісторыка-ідэалагічных асноў інтэрпрэтацыі гісторыі Беларусі стала канцэптуальнае афармленне беларускай нацыянальнай ідэі, што дазволіла паскорыць працэс фарміравання беларускай нацыі – супольнасці людзей, аб’яднаных не толькі тэрыторыяй пражывання, літаратурнай мовай і культурай, але і агульнанацыянальнай ідэяй. Асновай канцэптуальнай сутнасці беларускай нацыянальнай ідэі сталі ўяўленні, у якіх прадстаўнікі інтэлігенцыі бачылі беларусаў самастойнай і самабытнай супольнасцю людзей. У адпаведнасці з нацыянальнай ідэяй фармуляваліся мэты і задачы беларускага народа на розных этапах гістарычнага развіцця. Сутнасцю нацыянальнай ідэі стала ўтварэнне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Беларускае нацыянальнае ідэя вырасла на глебе беларускай культурнай традыцыі, у стварэнне якой унеслі ўклад як “літвіністы”, так і “заходнерусісты”. З падзеннем Расійскай Імперыі адна частка “заходнерусістаў” успрыняла беларускую нацыянальную ідэю і ўключылася ў палітычную дзейнасць па стварэнні беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці, другая ж іх частка засталася на пазіцыях “единой и неделимой России”.

ЛІТАРАТУРА

1. Ангельский, В. Историческая памятка Западноруссу / В. Ангельский. – Вильна : изд. Вилен. Свято-Дух. братства, 1913. – 24 с.
2. Всеподданнейший отчет Виленского, Гродненского и Ковенского генерал-губернатора П.Д. Святополк-Мирского Николаю II / падрыхт. да друку М. Біч, В. Пінчукоў // БГЧ. – 1997. – № 2. – С. 94–116.
3. Гомон. Белорусское социально-революционное обозрение. – 1884. – № 1.
4. Довнар-Запольский, М.В. История Белоруссии / М.В. Довнар-Запольский. – Минск : Беларусь, 2005. – 680 с.
5. Краткий очерк истории Западной Руси, Литвы и Польши. – Вильна : изд. Вилен. Свято-Дух. братства, 1897. – 35 с.
6. Ластоўскі, В. Кароткая гісторыя Беларусі / В. Ластоўскі. – Вільня : друк. Марціна Кухты, 1910. – 104 с.
7. Материалы по реформе средней школы: Примерные программы и объяснительные записки. – Петроград : Сенат. тип., 1915. – 553 с.
8. Метрыка нацыянальнай ідэі, круглы стол да 130-годдзя выдання часопіса «Гомон» / В. Гігін, Л. Крыштаповіч, І. Марзалюк, У. Мельнік, А. Унучак // Белар. думка. – 2014. – № 12. – С. 38–45.
9. Московский сборник. – Изд. К.П. Победоносцева. – М. : Синод. тип., 1901. – 366 с.
10. Объяснительная записка к программе элементарного курса отечественной истории // Журн. М-ва народ. просвещения. – 1913. – Ч. XLVI. – С. 106–107.
11. Объяснительная записка к систематическому курсу русской истории // Журн. М-ва народ. просвещения. – 1913. – Ч. XLVI. – С. 110–114.
12. Павский, Г.А. Краткая история Западно-Русского края от начала Русского государства до наших дней / Г.А. Павский. – Минск : изд. Мин. православ. народ. братства во имя Животворящего Креста Господня, 1910. – 47 с.
13. Полное собрание законов Российской Империи : в 48 т. – Т. IV : Собрание Третье. 1 марта 1881–1913 гг. – СПб. : Гос. тип., 1887. – 1257 с.
14. Правительственный Вестник. – 30 апр. 1881. – № 93.
15. Правительственный Вестник. – 21 окт. 1894. – № 229.
16. Смоленчук, А.Ф. Литвинство, западнорусизм и белорусская идея. XIX – начало XX вв. / А.Ф. Смоленчук // Перекрестки. Журн. исслед. восточ.-европ. пограничья. – 2007. – № 1-2. – С. 5–16.
17. Снапкоўская, С.В. Гісторыя адукацыі і педагагічнай думкі Беларусі (60-я гг. XIX – пач. XX ст.) / С.В. Снапкоўская. – Мінск : НІА, 2001. – 160 с.
18. Сташкевич, Н.С. Помещичье-монархические партии и организации в Беларуси / Н.С. Сташкевич, И.Ф. Романовский // Палітычныя партыі Беларусі. – Минск : Згода, 1994. – С. 217–261.
19. Столыпин, П.А. Нам нужна великая Россия / П.А. Столыпин // Полное собрание речей в Государственной думе и Государственном совете (1906–1911). – М. : Молодая гвардия, 1991. – 416 с.
20. Съезд преподавателей русского языка и истории средних учебных заведений Виленского учебного округа, происходивший в Вильне в марте 1907. Секция истории. – Вильна : тип. А.Г. Сыркина, 1907. – 39 с.
21. Табунов, В.В. Православная церковь и римско-католический костел в борьбе за влияние на белорусских землях в конце XIX – начале XX столетий / В.В. Табунов // Аспект. – 2017. – № 3. – С. 81–86.
22. Улащик, Н.Н. Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода / Н.Н. Улащик. – М. : Наука, 1973. – 303 с.
23. Цвікевіч, А. «Западно-русизм»: нарысы з гісторыі грамадскай мыслі на Беларусі ў XIX і пач. XX стст. / А. Цвікевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 352 с.
24. Циркуляр Министерства народного просвещения о программах по истории для мужских гимназий // Журн. М-ва народ. просвещения. – 1913. – № 11. – С. 19–21.
25. Шантыр, Ф. Патрэбнасць нацыянальнага жыцця для беларусаў і самаадзначэння народу / Ф. Шантыр. – Слуцк : друк. З. Барнака, 1918. – 21 с.
26. Шелепин, И.В. Краткий очерк истории Западной России, Литвы и Польши / И.В. Шелепин. – 2-е изд. – Вильна : Тип. А.Г. Сыркина, 1901. – 54 с.

Паступіў 04.08.2021

**THE STATE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE
AGAINST THE IDEOLOGICAL ORIENTATION OF HISTORICAL EDUCATION IN BELARUS
IN THE LAST QUARTER OF THE XIX – FIRST QUARTER XX CENTURIES**

S. BITCHANKA

The article is devoted to the conceptual foundations of the interpretation of the history of Belarus and to identify the evolution of state policy of the Russian Empire against the ideological orientation of historical education of the Northwest territory in the last quarter of the XIX – first quarter XX centuries. The article considers historical and ideological concepts: Western Russianism, the theory of regional development, the Belarusian national idea. The article analyzes the state policy on educational literature intended for primary and secondary educational institutions. The reflection of the history of Belarus in educational and historical literature is considered by the criterion of the historical and ideological attitude of its authors to the recognition or non-recognition of the historical and state-forming subjectivity

of the Belarusian people. The concepts that denied the historicity and state-forming subjectivity of Belarusians and those that claimed it were revealed.

Keywords: historical and ideological concepts of the history of Belarus, educational policy of the Russian Empire, educational and historical literature at the levels of primary and secondary education.

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ
В ОТНОШЕНИИ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ
ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ БЕЛАРУСИ
В ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XIX – ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XX ВВ.**

С. БИТЧЕНКО

Раскрываются концептуальные основы интерпретации истории Беларуси и показана эволюция государственной политики Российской Империи в отношении идеологической направленности исторического образования Северо-Западного края в последней четверти XIX – первой четверти XX вв. Рассматриваются историко-идеологические концепции: западнорусизм, теория краевости, белорусская национальная идея. Анализируется государственная политика в отношении учебной литературы, предназначенной для начальных и средних учебных заведений. Отражение истории Беларуси в учебно-исторической литературе рассматривается по критерию историко-идеологического отношения ее авторов к признанию или непризнанию исторической и государствообразующей субъектности белорусского народа. Определены концепции, которые отрицали историчность и государствообразующую субъектность белорусов, и концепции, которые ее утверждали.

Ключевые слова: историко-идеологические концепции истории Беларуси, образовательная политика Российской Империи, учебно-историческая литература на уровнях начального и среднего образования.